له بارەی ڕۆڵەی بەناوبانگی کورد "قاچاغ نەبی"

لەتیف مەممەد
وەرگێر لە ڕووسییەوە: د. کامران ئەمین‌ئاوە

پێشەکیی وەرگێر

نەتەوەیەك کە دەوڵەت و کیانی خۆی نەبێ، نەك هەر لە ژیانێکی بەختەوەرانەی ئابووری، کۆمەلایەتی و سیاسی بێبەش دەبێ، بەڵکوو پێناسە فەرهەنگییەکەشی لێ زەوت دەکرێ. زەوتکرانی مافی نووسین بە زمانی زگماکی دەبێتە هۆی ئەوەی کە نووسەر و شاعیر و بە گشتی ڕووناکبیری نەتەوەی ژێردەست بە زمانی نەتەوەی دەسەلاتدار بیر بکەنەوە، بنووسن و لە جیاتی خزمەتی زمانی خۆیان، یاریدەی گەشەسەندنی زمان و بیر و فەرهەنگی نەتەوەی داگیرکەر بدەن. لە لایەکی دیکەشەوە شوڤێنیزمی دەسەلاتدار هەوڵ دەدا حاشا لە بوونی ئەم نەتەوانە بکا یاخود مێژوو و کەسایەتییەکانیان چەواشە بکا.

کوردیش بە هۆی دابەشکرانی نیشتمانەکەی لە نێوان چوار وڵات و بڵاوبوونەوەی بەشێکی بەرچاوی خەڵکەکەی لە ئازەربایجان و ئەرمەنستان و کازاخستان و بە گشتی لە باشوری قەفقاز، بەرەوڕووی ئەم دیاردەیە بۆتەوە و لەم سۆنگەیەوە گەلێك کارەساتی تووش بووە. کاتێك «نیزامیی گەنجەوی»، شاعیری بە ناوبانگی سەدەی ١٢ی کورد لەلایەن ئێرانییەکانەوە وەکوو فارس و لە لایەن ئازەرییەکانەوە وەکو تورك یان ئازەری پێناسە دەکرێ، یان ڕەگەزی کورد بوون لە قارەمانە ئەفسانەییەکانی کورد وەکوو «کوێرئۆغلی» و «قاچاغ نەبی» زەوت دەکرێ، بەشێك لە مێژووی کورد چەواشە دەکرێ و، هەوڵ دەدرێ کولتوری ئەم نەتەوەیە لەو کەسایەتییە ناودارانەکە هێمای ئازادی، دادپەروەری، فیداکاری و لەخۆبردوویی لە پێناوی گەلەکەیان دان، بێبەش بکرێ. لە کۆماری ئازەربایجان پاش لە نێوبردنی کۆماری سووری کوردستان[١٩٢٩-١٩٢٣]، بە پێچەوانەی بیر و هزری مارکسیستی کە دەبوو ڕێز لە مافی نەتەوەکانی دیکە بگیرێ، بەداخەوە هەلومەرجێك خوڵقا کە هەتا ئێستاش حاشا لە ڕەگەزی بەشێك لە کەسایەتییە کوردەکانی ئەم وڵاتە دەکرێ و مێژوونووسە ئەدەبی- سیاسییەکانی ئەم وڵاتە نکۆڵی لە کوردبوونی شاعیر و نووسەرە بەناوبانگەکانی دانیشتووی ئەم وڵاتە وەکوو «نیزامی گەنجەوی»، «سلێمان ڕەحیمۆف»، «شامۆ عارف»، «عەلی وەلیۆف»، «سەمەد وەرغون»، «حوسێن کوردئۆغلو»، «شامیڵ عەسکەرۆف» یان قارەمانە نەتەوەییەکانی وەکو «کوێرئۆغڵو» و «قاچاغ نەبی» و هتد دەکەن. بە داخەوە دابەشکرانی کوردستان و نەبوونی

دەوڵەت و کیانی کورد ئەم دەرفەتەی بۆ ئێمەی کورد نەڕەخساندوە کە زانایان و پسپۆڕانمان لەم بوارانەدا چالاك بن و بە پشتیوانیی دەوڵەتێکی نەتەوەیی هەوڵ بدەن ڕووناکی بخەنە سەر خاڵە نادیارە و شاراوەکانی مێژووی ئەدەبیی کورد و ئەم چەشنە کەسایەتییانە بە خەڵکی بناسێندرێنەوە. لە نیو کورداندا چەند دڵسۆزێکی ئەدەب و کولتوری کورد جێ پەنجەیان بە ناساندن و بە خاوەنکردنەوەی ئەو جۆرە قارەمانانەوە دیارە. مامۆستا ئەنوەر سوڵتانی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانەوە (ئایا کوێرئۆغڵو کورد بووە؟)، «لەتیف مەمەد» لەدایکبووی ئەرمەنستان (دەربارەی کەسایەتیی کوێرئۆغڵو لە بزووتنەوەی نەتەوەیی–ڕزگاریخوازانەی کورد؛ سەبارەت بە ڕۆڵەی بەناوبانگی کورد «قاچاغ نەبی»)، «تاهیر سلێمان» لە دایکبووی کۆماری ئازەربایجان (نامەی سەرئاوەڵا بۆ ئاکادێمی زانستیی ئازەربایجان: نیزامیی گەنجەوی کورد بووە و بە زمانی کوردییش نووسیویەتی) لەو توێژەر و نووسەرانەن کە لە پێناوی دۆزینەوە و ناساندنی ئەم کەسایەتییانەدا گەلێك هەوڵیان داوە و زەحمەتیان کێشاوە کە جێگای ڕێز و پێزانینن.

***

لە نێو کورد و ئازەرییەکانی باشووری قەفقاز «قاچاغ نەبی» گەلێك بەناوبانگە. ئەوان گۆرانییان بەسەردا هەڵ گوتوە، کتێبیان لەسەر نووسیوە و فیلمگەلی هونەرییان لێ دروست کردووە. ئەو هەتا

ئەمڕۆ، بۆ زۆرکەس هێمای خەباتی دژ بە دەستەڵاتدارانە. قاچاغ نەبی لە ساڵی ١٨٥٤ی زایینی لە بنەماڵەیەکی هەژاری کورد لە گوندی ئاشاخی مۆللو(٢) سەر بە ناوچەی زانگزور (Zangezur) ناوچەی قوباتلیی (Qubadli District)ئێستا، کە پێشتر سەر بە کوردستانی سوور بووە) لە ئازەربایجان لەدایك بووە. ڕۆژێك، کە باوکی دەکەوێتە ژێر پەلاماری بەگێك، بۆ بەرگریکردن لە باوکی هێرش دەکاتە سەر فیێۆداڵەکە. لەم پێوەندییەدا دەیگرن و حوکمی زیندانی بۆ دەبڕنەوە، بەڵام ئەو دەتوانێ ڕابکا و بگەڕێتەوە زێدی خۆی. قاچاغ نەبی بە کۆکردنەوەی هاوبیرەکانی، چەك بەدەست، ماوەی ٢٠ ساڵ دژ بە حکوومەتی دەستەڵاتداران و مەئموورەکانی تێزار خەباتی کرد. وێرای چالاکی لەمبەر و ئەوبەری چۆمی ئاراس، یاریدەی وەرزێرە هەژارەکانی دەدا. ئەوانیش بە نۆرەی خۆیان یارمەتی و هاوکارییان دەکرد. هەر ئەوان بوون کە گۆرانی و ئەفسانەیان بۆ دروست کردبوو.

لە درێژایی تەواوی ئەو ساڵانەدا هەجێ (هاجێ، هاجەر)ی هاوخەباتی کە لەبەکارهێنانی چەك لە هاوژینەکەی کەمتر نەبوو، لەوپەڕی دلێری و بوێریدا لە تەنیشتی قاچاغ نەبی بوو. توێژەری ئەرمەنی ك. خاچاتوروڤ ئاوا دەنووسێ»... «ژنەکوردێکی چەکدار دەتوانێ دەرەقەتی چوار پیاوی گەلێکی دیکە بێ. هیچ گەنجێك ئامادە نابێ زەماوەند لەگەڵ کچێك بکا کە دایکێکی ترسەنۆکی هەیە. ئەم چەشنە تێڕوانینە دەربارەی ژنان تا ڕادەیەك کۆنە و، بەم پێیە لە نێو کوردەکاندا چەشنەکاراکتەرێکی ژنانەی بوێری پێك هێنا کە لە هیچ بوارێکدا لە پیاوان بەجێ نامێنن.» (بڕوانە: سەرجەمی بەڵگەکان بۆ شیکردنەوەی شوێن و هۆزەکانی قەفقاز – ژمارەی ٢٠، تفلیس، ١٨٩٤، لاپەڕەی ٨٥). دوژمن کە لە بەرەی شەڕی ئاشکرادا دەرەقەتی ئەو نەدەهات، پەنای بردە بەر چەکی ئەزموونکراوی خۆی واتە فێڵ و دەهۆ. لە ساڵی ١٨٩٥ فەرماندەری ناوچەی نەخجەوان، بازرگانێکی ئۆردوبادی بە ناوی پاشا حاجی فەرەج کە لە شاری ورمێ خەریکی بازرگانی بوو، بۆ کوشتنی نەبی لەو کاتەی لە دیوی ئێرانێ بوو، ڕاسپارد. پاشا حاجی فەرەج توانی دوو کەس لە لایەنگرانی نەبی بۆ جێبەجێکردنی ئەم پیلانگێڕییە ڕابکێشێ. شێخ حوسێن و کەربەلایی ئیمام لە لایەن ئەم بازرگانەوە بەکرێ گیران هەتا قاچاغ نەبی لە ڕێگای گەڕانەوەی لە شاری کەربەلایی بکوژن. (بڕوانە: ئەنسیکلۆپێدیای ئازەربایجان، بەرگی سێهەم، لاپەرەی ١٠٤). نەبی لە ڕێکەوتی ١٢ی مارسی ١٨٩٦ لە گوندی لارین لە باشووری ئازەربایجان کوژرا.

بەڵام قاچاغ نەبی هەتا ئەمڕۆش لە بیرەوەرییەکانی خەڵکی ئەمەگداردا زیندووە. ئەو گۆرانییانەی سەبارەت بەو گوتراون هەتا ئەمرۆش هەروا بە دڵی جەماوەرن. سولێمان ڕەحیمۆف نووسەری بە ناوبانگی ئازەربایجان کە بە ڕەگەز کوردە، ڕۆمانی «هەڵۆی قەفقاز» و جەلال بەرگوشاد ڕۆمانی «بە سواری بۆزات» یان نووسیوە، بەڵام سانسۆری ئازەربایجان ئیجازەی بە نووسەرەکان نەدا تا باسی ئەو نەتەوەیە بکەن کە قارەمانەکەی ئەوانی لێ هەڵکەوتووە. لە تەواوی ئەو بەرهەمانەی لەلایەن نووسەرانی دیکەوە نووسراون (بۆ وێنە: شانۆی»قاچاغ نەبی» نووسراوەی سولێمان ڕۆستەم) بە تایبەتی پێداگری لەسەر ئەوە دەکەن کە نەبی ئازەربایجانی بووە، لەم حاڵەتەشدا مەبەستیان زۆرتر تورك بوونیەتی، هەرچەند سەرچاوەکان بە تایبەت شایەتی بۆ ڕەچەڵەکی کوردیی ئەو دەدەن. بۆ وێنە س. پ زیلینسکی لە بابەتی»ژیانی ئابووریی وەرزێڕەکانی سەربەدەوڵەت لە ناوچەی زانگزوری هەرێمی ئەلیزاویتپۆڵ(٣) بە ڕاشکاوی دەنووسێ کە خەڵکی مۆللو بە تایبەتی بە زمانی کوردی قسە دەکەن. هەروەها لە تەواوی ڕۆژژمێرەکانی قەفقاز کە لە تفلیس چاپ و بڵاوبوونەتەوە (بڕوانە بۆ وێنە ساڵی ١٨٩٥، لاپەرەی ١٨٤؛ هەروەها ساڵی ١٩٠٧)، گوندی ئاشاخی «یوخاری(٤)»، مۆللو لە هەرێمی ئەلیزاویتپۆڵ، ناوچەی زانگزور وەك ناوچەیەکی کوردی پێناسە دەکرێ.

هاجەر پاش مردنی مێردەکەی ماوەیەکی زۆر بێوەژن مایەوە، پاشان مێردی بە هەمزەی گۆرانیبێژ کرد کە گەلێك گۆرانیی بەسەر قارەمانەتیی قاچاغ نەبیدا هەڵگوتبوو. ئەوان بوون بە خاوەن کچێك بە ناوی زێنەب کە مێردی بە کوڕی موحەڕەم کرد. زێنەب و کوڕی مەحەرەم کوڕێکیان بوو بە ناوی عاشق مەحەڕەمۆڤ کە هەتا کاتی داگیرکردنی قوباتلی لە لایەن هێزە چەکدارە ئەرمەنییەکانەوە، لە

گوندی ئاشاخی مۆللو(هەروەها گوندی مۆللوی پێشوو) ژیا. هەتا ئەمڕۆش ناوی نەبی پێوەندیی بەم شوێنەوە هەیە («بەردی خۆزان»، «ڕێگای نەبی» و هتد.

گەلی کورد بەحەق شانازی بە کوڕ و کچە ناودارەکانی خۆیەوە دەکا. کرداری ئەوان، ئێمە بەرەو پاڵەوانەتی، دلێری و بوێری بانگ دەکات و هانمان دەدات بۆ ئەوەی لە خەبات بۆ ڕزگاری کوردستان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی دادپەروەر و دیموکراتیك لە سەر خاکی مێژووییمان بەشدار بین.

سەرچاوە و پەراوێز:

www.Kurdist.ru ٦ی فوریەی ٢٠٠٨

١. لەتیف مەممەد بروکی(لەدایکبووی ساڵی ١٩٥٨ لە ناوچەی ئاراراتی ئەرمەنستان) کوردێکی توێژەر، مێژووناس، کوردناس و بەرپرسی سایتیwww.kurdist.ru ، لە ڕووسیە و ئەندامی یەکێتی ژۆرنالیستەکانی رووسیە و فدراسیۆنی نێونەتەوەیی ژۆرنالیستەکانە. لەتیف مەممەد پێشتر لە ساڵانی ٢٠٠٠/٢٠٠١ سەرنووسەری گۆڤاری کۆمەلایەتی – سیاسی» دروژبا – دۆستی» لە مۆسکۆ بووە.

٢. مۆللوی خواروو

3. Elisabethpol Governorate or Elizavetpol Governorate

٤. یوخاریی خواروو

زیادکراوی وەرگێر:
نموونەی بەندی "قاچاغ نەبی" لە سەر یوتیووب:

https://www.youtube.com/watch?v=scD87hxc2Q4

https://www.youtube.com/watch?v=AhbdQyMsHpk

https://www.youtube.com/watch?v=x3QNsvCQfFE

https://www.youtube.com/watch?v=d2NZpVxWq_0